

2. Етика, добродієність та ефєктивність. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzOyD9OYTkw&t=5432s>.
3. Суспільна добродієність. Як і коли навчати її у початковій школі. URL: https://integrity.nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/ramkovij_posibnik.pdf

Галина РАДЧУК

*Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології розвитку та консультування,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
radchuk@tnpu.edu.ua*

СУБ'ЄКТНА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТА ЯК ПОКАЗНИК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Вища професійна освіта є тією сферою життєдіяльності людини, де відбувається її становлення, формуються механізми саморозвитку, що ведуть студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності до духовного вдосконалення. Оскільки суб'єктність людини проявляється у її професійній діяльності та поведінці, то стосовно студента доцільно говорити про суб'єктну позицію як систему його домінуючих вибіркових ставлень, котрі визначають його майбутню професійну активність та активний характер професійно-особистісного розвитку у процесі професійної освіти. Суб'єктна позиція студента – це інтегративна характеристика особистості, що виражає систему його емоційно-ціннісних ставлень, визначає рефлексивно-особистісний спосіб активності студента в освітньому середовищі вищої школи. На нашу думку, вона є не лише умовою, але і показником суб'єктної включеності студента в учбово-професійну діяльність, певним емпіричним свідченням аксіогенезу майбутнього фахівця.

Згідно з О.Ф.Бондаренком, суб'єктність є якістю особистості, яка «відображає, позначає здатність її перетворити принцип свого особистісного буття на певну умову життєдіяльності, адекватну чи неадекватну, таку, що допомагає або, навпаки, перешкоджає розгортанню, опредметненню персоналізованого індивіда у світі внаслідок його смислогенезу» [1, с. 57]. Ми детально проаналізували виокремлені О.Ф.Бондаренком чотири сторони суб'єктності:

- суб'єктність як інтернальність;
- суб'єктність як продуктивність щодо своїх власних переживань;

– суб'єктність як незалежність (автономність) у соціальних та міжособистісних стосунках;

– суб'єктність як здатність самовизначення [1].

Опираючись на означені сторони суб'єктності, ми окреслили особистісні прояви суб'єктних позицій студентів, які експериментально досліджували у майбутніх фахівців. На нашу думку, суб'єктна позиція студента може бути генералізована у таких характеристиках особистості як позитивне самоставлення, інтернальність, внутрішня мотивація учбово-професійної діяльності, рефлексивність, відносна автономність (незнародженість), спрямованість на саморозвиток та самоактуалізацію [2].

Таким чином, для кожного досліджуваного критерію ми одержали по 5 стандартних показників, відповідно до п'яти рівнів, виокремивши наступні п'ять рівнів розвитку суб'єктних позицій студентів у процесі освіти: 1 – пасивно-репродуктивна, 2 – активно-репродуктивна, 3 – активно-рефлексивна, 4 – креативно-смілова, 5 – професійно-екзистенційна.

у процесі інтерналізації суб'єктно-ціннісного соціального досвіду було виокремлено такі п'ять рівнів розвитку суб'єктних позицій студентів у процесі освіти: *пасивно-репродуктивна, «Я як студент»*; *активно-репродуктивна, «Я – студент»*; *активно-рефлексивна, «Я як майбутній фахівець»*; *креативно-смілова, «Я – майбутній фахівець»*; *професійно-екзистенційна, «Я – творець»* [2].

Пасивно-репродуктивна позиція студента проявляється у зовнішній мотивації навчання, екстернальній локалізації контролю, нездатності проаналізувати свою діяльність і адекватно оцінити себе, байдужому та відчуженому ставленні до того, що відбувається. Для студентів характерне реактивне емоційне переживання як відповідь на соціальний стимул (об'єктивну цінність). На заняттях такі студенти малоактивні, не беруть участі у дискусіях, викладача сприймають як формального керівника, поверхово засвоюють знання. Переважають цінності безпеки (безпека сім'ї, близьких, країни, фізичне та психічне здоров'я, дружба), а також цінності насолоди, стимуляції та самовизначення (свобода, незалежність). Характерні явища професійної маргінальності, відсутнє прагнення до особистісного і професійного зростання. Такі студенти перебувають у позиції *«Я як студент»*.

Активно-репродуктивна позиція студента проявляється переважно у зовнішній мотивації учбово-професійної діяльності. Студенти, котрі займають цю позицію, у навчанні орієнтуються перш за все на високі оцінки, похвалу та заохочення, рейтинг серед однокурсників тощо. Вони часто проявляють вибіркоче емоційне ставлення до окремих дисциплін або

тем, безсистемне засвоєння знань. Основним регулятором навчальної діяльності стає зовнішній контроль, завдяки якому студенти можуть досягти певних успіхів. Вони орієнтуються перш за все на консервативні цінності (конформізму, підтримки традицій та безпеки) та цінності досягнення. Сумніви у власній спроможності і можливості побудувати освітню траєкторію саморозвитку не можуть привести до успішної професійної ідентифікації особистості. Орієнтуючись лише на навчальні досягнення, вони перебувають у позиції «Я – студент».

Активно-рефлексивна позиція студента відображає внутрішню учбово-професійну мотивацію. Усвідомлюючи відповідальність за успішність свого навчання, такі студенти все ж не готові до того, щоб зайняти активну позицію в освітньому середовищі вишу. Засвоєння знань відзначається глибиною, системністю та узагальненістю, проте не завжди на рівні особистісного досвіду. Водночас вони не впевнені в тому, що їхні навчальні успіхи можуть реально змінити ситуацію відповідно до професійних намірів. Переважають цінності самовизначення, соціальної культури та соціальної влади. Характерна нездатність вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Відтак, професійні перспективи недостатньо осмислені, що характеризується невизначеною професійною ідентичністю. Приміряючи до себе професійну роль, вони перебувають у позиції «Я як майбутній фахівець».

Креативно-смилова позиція студента пов'язана зі стійкою професійною мотивацією. Студенти вважають, що успішність учбово-професійної діяльності залежить перш за все від власних зусиль, і вони самі можуть управляти процесом свого професійного зростання. При цьому відзначаються високим рівнем відповідальності, вимогливістю до себе, мотивацією досягнення та активністю. На заняттях переважає активна особистісно-зацікавлена позиція. На практиці майбутні фахівці проявляють самостійність у використанні теоретичних знань, інтерес до аналізу власної професійної компетентності. Такі студенти орієнтовані на цінності самовизначення (творчість, незалежність, самостійність, допитливість), зрілості (мудрість, самоповага, внутрішня гармонія) та цінності стимуляції (цікаве та різноманітне життя). Процес професійної ідентифікації відбувається достатньо успішно, що проявляється у позиції «Я – майбутній фахівець».

Професійно-екзистенційна позиція властива студентам, які мають глибоке переконання у правильності свого професійного вибору, що відповідає їхньому життєвому покликанню. Кожна освітня ситуація для них наповнена смыслом. Студенти прагнуть максимально проявити

активність і реалізувати свої здібності. Вони поводяться невимушено і природно, здатні самі контролювати своє життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Найбільш значущими для них є цінності самотрансценденції (духовне життя, внутрішня гармонія, творчість, єднання з природою, сенс життя). Майбутні фахівці відкриті новому досвіду, творчо ставляться до пізнання, впевнені у собі й орієнтовані на власні принципи та переконання, перебуваючи у позиції «Я – творець».

Результати експериментального вивчення розвитку суб'єктних позицій студентів в освітньому середовищі вишу засвідчують такий розподіл студентів згідно їхніх суб'єктних позицій (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл студентів за суб'єктними позиціями

Позиція	Частка вибірки
Пасивно-репродуктивна	10.1%
Активно-репродуктивна	49.6%
Активно-рефлексивна	30.4%
Креативно-сміслова	8.7%
Професійно-екзистенційна	1.2%

За даним експериментального дослідження можна стверджувати, що фактично для половини студентів характерна активно-репродуктивна позиція (49.6%). Активно-рефлексивна позиція властива 30.4 % майбутніх фахівців. Водночас кожен десятий студент (10.1 %) виступає у ролі пасивного об'єкта впливу (пасивно-репродуктивна позиція). Лише 8.7 % студентів проявляють в освітньому середовищі вишу креативно-сміслову позицію. Утім, професійно-екзистенційна позиція властива незначній частині студентства (1.2 %). Фактично, лише кожен десятий студент самоактулізується в освітньому середовищі вишу (8.7 % знаходяться у креативно-смісловій позиції, а 1.2 % – в професійно-екзистенційній).

Таким чином, то можна констатувати недостатню актуалізацію суб'єктних позицій студентів в освітньому середовищі вишу. Можна стверджувати, що освіта більше орієнтована на закріплення у студентів позиції «пасивного споживача інформації», відтак, недостатньо сприяє розкриттю суб'єктного потенціалу студентів, не є сферою самоактуалізації для більшості майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / [за заг. ред. В.О. Татенка]. Київ: Либідь, 2006. С. 52-69.
2. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.

Микола БАРМАК

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

ВИКРАДЕНІ ДІТИ: РОСІЙСЬКЕ «ПЕРЕВИХОВАННЯ» УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Під час повномасштабної війни українське суспільство зіткнулося з жахливим явищем депортації дітей. Окупанти примусово переселили тисячі українських дітей на підконтрольні їм території, надавали їм російське громадянство, примусово усиновлювали в російські сім'ї та створювали перешкоди для возз'єднання з рідними й повернення на батьківщину. Дітей викрадали після арешту їхніх батьків російською окупаційною владою, їхньої загибелі під час бойових дій або розлучення в зоні активних бойових дій. Також дітей викрадали з українських державних установ на окупованих територіях через так звані «дитячі літні табори» на російській території. Викрадені діти постійно піддаються активній русифікації. Виховання дітей війни в іншій нації та культурі може бути актом геноциду, якщо має на меті знищення їхньої національної ідентичності.

Організація Об'єднаних Націй заявила, що ці депортації є воєнними злочинами. Відповідно до міжнародного права, включаючи Конвенцію про геноцид 1948 року, навмисна, спланована, інституціоналізована політика, спрямована на знищення всієї або частини цільової групи може вказувати на геноцид.

Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) опублікувала звіт щодо депортації та примусового переміщення українських дітей російською федерацією. У документі зазначено, що країна окупант порушила низку міжнародних норм, включаючи Конвенцію ООН про права дитини, депортація українських дітей, здійснена російською владою, містить елементи злочину проти людяності.